

Arap Baharı ve Türkiye

MUSTAFA KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

ÖZ

Bu çalışmada üç nokta ileri sürülmektedir. Birincisi, Arap Baharı'nın gelişimi sürpriz değildir. Batı ve özellikle ABD, 11 Eylül'ün doğurduğu sorunları çözmek için şimdi Irak'tan farklı bir yöntem uygulamaktadır. İkincisi, Arap Baharı'ndaki halk hareketleri tüm Ortadoğu'ya yayılarak diğer Arab devlet yönetimlerinin değişimini tetikleyecektir. Üçüncü olarak, Türkiye'nin Arap Baharı politikası isabetli bir şekilde yapılmaktadır; ancak özellikle Suriye bağlamındaki bazı gelişmeler, eğer dikkat edilmezse Türkiye'nin çıkarlarını zorlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Amerikan dış politikası, Türk dış politikası

The Arab Spring and Turkey

ABSTRACT

This article underlies three points. Firstly, the rise of the Arab Spring is not surprising. The West and the USA in particular have now been using a different method than that of Iraqi case to resolve the problems unleashed by the September 11. Secondly, peoples movements in the Arab Spring will spread to all Middle East and trigger the change of other Arab state regimes. Thirdly, Turkey's foreign policy towards the Arab Spring has been made rightfully, but some developments regarding Syria in particular may disturb Turkey's interests if not tackled carefully.

Key Words: The Arab Spring, American foreign policy, Turkish foreign policy

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu içine alan geniş bir coğrafyada, iktidarları boyunca dünyanın birçok demokratik ülkesinde neredeyse iki kuşak devlet adamlarının siyaset sahnesine gelip gittiği kadar uzun süre görevde kalan ve dokunulmasa belki bir kuşak daha eskitecek olan diktatörleri birkaç ay süren kanlı bir mücadele sonunda deviren halk hareketine kısaca "Arap Baharı" denilmekte. Tesadüf odur ki, Ocak 2011 "Kışında" başlayıp Bahar aylarında olgunlaşan ve sonuç vermeye başlayan bu süreç, Arap toplumlarının önemli bir kısmını uzun yıllar boyunca yaşadıkları ve siyasi gelişim olarak adeta dondukları kış koşullarından çıkartıp, yenilenmenin ve umudun simgesi olan bahar havasına soktu. Şimdi soru, bu "Bahar'ın" ardından yaşanacak "Yaz" aylarının ne kadar sıcak geçeceği ve ardından gelecek "Sonbahar'ın" ise genellikle olduğu gibi hüznün ile mi anılacağı, yoksa Arap dünyasında siyaseten bir romantizm çağına mı girileceği.

Statükonun ve statükoculuğun hâkim olduğu Arap toplumlarında sürecin bu kadar süratli ilerlemesi nasıl açıklanabilir? Gerçekten yılların birikimiyle toplumda oluşan ve alttan alta çığ gibi büyüyen tepkilerin patlama noktasına gelmesiyle önünde durulamayan ve kaçınılması mümkün olmayan bir süreç mi yaşanıyor? Yoksa dışarıdan müdahale ile yapay olarak hızlandırılmış ve dolayısıyla aslında büyük halk hareketini gerçekleştiren bu toplumlara aslında pek bir şey kazandırmayacak ve yine büyük güçlerin çıkarlarına hizmet edecek bir süreç mi yaşanıyor? Her ne kadar ikinci soruyu sormak dahi sürecin bugünlere gelmesi sırasında hayatını kaybedenlere, onların yakınlarına ve sürece kendini adanmış olanlara yapılmış bir haksızlık olabileceksede, konuyu anlamak ve açıklamaya çalışmak adına bu olasılığı görmezden gelmek mümkün olmamaktadır.

Ortadoğu'yu siyaseten ve akademik açıdan yakından takip edenler için yaşanan gelişmelerin tümüyle sürpriz olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, Mısır'da 2011 Eylül'ünde yapılması planlanmış olan devlet başkanlığı seçimlerinde Hüsnü Mübarek'in yeniden ya da oğlu Cemal'in onun yerine aday olması konusunun tartışıldığı 2010 sonbaharında, Mısırlı diplomat ve akademisyenlerin de dâhil oldukları ortamlarda, "eğer bu gerçekleşirse Mısır'da sokaklar çok hareketlenir" şeklinde görüşler açıkça ifade edilmekteydi.¹² Dolayısıyla, Tunus'ta kendini yakan bir genç adamın ateşinin sıçramasıyla alev alan Mısır sokaklarında yaşananlar için iç dinamiklerin hazır olduğunu söylemek mümkün.

Unutulmaması gereken husus, Mübarek'in Mısır Devlet Başkanı olarak yönetime geldiği Soğuk Savaş döneminin kendine has ve kısıtlayıcı koşulları bir kenara konularsa, son yirmi yıldır, Mısır'da bugün yaşananların daha önce olmasını geciktirecek ya da engelleyecek günümüz koşullarından çok farklı toplumsal ve siyasal koşullar

yoktu. Daha önceki “isyan” hareketleri “Müslüman Kardeşler” olarak bilinen ve toplumun önemli bir kesiminde zemin tutmuş olan daha radikal topluluklar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmış, ancak Mısır’ın “radikal İslam” tipi bir rejime kaymasından endişe eden Batı dünyasının desteğiyle Mübarek bu girişimleri şiddet kullanarak bastırmıştı.

Batı ve İsrail, son döneme kadar, toplumsal bir ihtiyacın tezahürü olmaktan çok “küçük bir zümrenin aşırı istekleri” olarak tanımladıkları halk hareketlerine karşı çıkıyor, aksine bu hareketlerin ortaya koyduğu gerçeklere yüz çevirmiş olan Mübarek rejimine destek veriyordu. Ancak 11 Eylül sonrasında ABD, İslam dünyasını doğrudan karşısına alarak topyekun çatışmayı kazanamayacağını anlamış, özellikle Irak’ta yaşadığı yaklaşık on yıllık tecrübesini ve kanlı tedhiş hareketlerini daha farklı analiz etmeye başlamış ve rakibini yok etmeye çalışmak yerine onu kendine “düşman” olmaktan çıkartmak yoluyla bu mücadeleden galip çıkmak stratejisini benimsemiştir. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı dünyasındaki bu anlayış değişimi, Arap Baharı’nın yaşanmasının önünü açmakla kalmamış, hızlı bir şekilde cereyan etmesine de yardımcı olmuştur. Burada ortaya konulan görüşü daha iyi açıklamak için yakın tarihi biraz hatırlamak ve doğru tahlil etmek gerekmektedir.

ABD’NİN “TERÖRLE MÜCADELE” STRATEJİSİNİN ARAP BAHARI’NA ETKİLERİ

Amerikan toplumunu derinden sarsan 11 Eylül saldırıları, o güne kadar siyasetin gündeminde üst sıralara çıkamamış “terörle mücadele” konusunda görüşler ortaya koyan, eserler yazan ve analizler yapan uzmanların sesine çok daha fazla kulak verilmesine yol açmıştı. Hemen her Amerikalının sorduğu “neden biz” sorusunun cevabını vermeye hazır toplum-bilimciler, konuya bakış açılarına dayalı olarak, açıklamalar ortaya koyuyor ve beraberinde karşı karşıya kalınan “tehdit” ile nasıl baş edilmesi gerektiğine dair öneriler sıralıyorlardı. Teröristlerin ve onların destekçilerinin üzerine en sert şekilde gidilmesini öneren ve gerekirse bu yolda hak ve hukuk gibi kavramları göz ardı etmeye hazır olanlardan, terörü ortaya çıkartan toplumsal, ekonomik, kültürel ve diğer koşulların incelenmesi ve bu koşulları değiştirmeye yönelik yapıcı önlemler alınmasını savunan görüşlere kadar geniş bir yelpazede çok farklı yaklaşımlar sergilenmekteydi. 11 Eylül saldırılarının sıcaklığıyla girişilen askeri harekâtlar ve sert politikalar bir yandan sürerken, karşı karşıya kaldıkları sorunun öyle kısa sürede ortadan kaldırılması mümkün olmayan, çok derinlere inilmesi gereken ve çok geniş bir alanda mücadele gerektiren bir sorun olduğunu ABD yönetimin anlaması uzun sürmedi.

Derin stratejik analizlerin yapıldığı asker ve sivil, devlet çatısı altında olan ya da bağımsız araştırmalar yürüten kurumların yaptığı değerlendirmelerin ortalamasında vücut bulan hâkim görüşe göre, ortak paydasında İslam dininin olduğu “Doğulu” kültür içinde 11 Eylül saldırılarını yapmaya sevk edecek kadar derinlerde birikmiş olan başta ABD’ye ve genelde Hıristiyan Batı’ya ve tabii Yahudi İsrail’e karşı olan nefretin kendiliğinden ortadan kalkmasının mümkün görülmediği gibi, herhangi bir önlem alınmadığı takdirde, bu nefretin daha da büyüyüp gelişeceği ve belki de 11 Eylül’ü gölgede bırakabilecek saldırıların yolunu açacağı öngörülmektedir.¹³

Böyle bir durum karşısında yapılabilecek olan, 1,5 milyar Müslüman nüfusun tümüne karşı çatışmayı göze almaktansa, söz konusu nefretin oluştuğu ve gelişmekte olduğu Kuzey Afrika’nın batısından Orta Asya içlerine kadar ve tabii tüm Ortadoğu’yu içine alan, Amerikalı uzmanların ve siyasetçilerin tanımıyla “büyük Ortadoğu” bölgesinin “dönüştürülmesi” ve “düşman” olmaktan çıkartılması daha yapılabilir ve anlamlı bir strateji olarak benimsendi. Burada ortaya konulan hedef belki kolay kolay varılmayacak olmakla beraber, bu yolda yürünmediği ve emek sarf edilmediği takdirde sorunun kendiliğinden çözülmesinin de mümkün görülmediğinden dolayı siyasi açıdan da benimsenen bir politika haline geldi.

İçinde buldukları her türlü olumsuz koşulun müsebbibi olarak başta ABD’yi ve onun işbirlikçisi İngiltere ve İsrail gibi ülkeleri gören “büyük Ortadoğu” coğrafyasında yaşayan geniş toplulukların zihinsel dönüşümlerinin sağlanması masa başından yapılabilecek bir çalışma olmadığını anlamak zor olmasa gerek. Öncelikle bu toplulukların temel ortak özelliklerinin ve farklılıklarının anlaşılması, iyi tahlil edilmesi, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bu toplumlarda nispeten süratli bir değişimin ve dönüşümün yaşanması için hassas dinamiklerin tespit edilmesi ve süreci harekete geçirecek mekanizmanın hazırlanması için zamana ve tabii sahada bir “pilot çalışmaya” ihtiyaç vardı. Bu pilot çalışmanın yapılacağı yer ise, sahaya girmek için şartların zaten hazır olduğu Irak’tı ve 2003 savaşı ile bu ülke işgal edilerek söz konusu çalışma başlatıldı.

Neden Irak sorusunun cevabı bize göre aslında oldukça basit: Fas’tan Özbekistan’a, Türkiye’den Yemen’e kadar geniş bir alanı içine alan ve “genişletilmiş Ortadoğu” olarak tanımlanan bu coğrafyada yaşayan kültürlerin ve toplumların hem ortak paydalarını, hem de din ve mezhep, etnik, sınıf ve gelişmişlik farklılıklarını büyük oranda bünyesinde barındıran bir ülke olması sebebiyle Irak, büyük Ortadoğu’yu dönüştürmek çabasında nelerin yapılabileceği ya da yapılması gerektiği kadar nelerin yapılamayacağı ve yapılmaması gerektiğini deneyerek görmek ve gerekli dersleri çıkardıktan sonra diğer kesimlerde uygulamaya koymak açısından büyük önem arz ediyordu.

Irak’ta, büyük insan kayıpları, yıkım, kan ve gözyaşı gibi çok yüksek bir bedele mal olan “pilot çalışma” ile ortaya çıkan en önemli gerçeklerden biri, dışarıdan yaptığı mü-

dahalelerle, kimin başa gelmesi ya da kimin gitmesi konularını tayin eden ve bu sebeple nefret edilen ABD imajı yerine, o toplumların yapılarına uygun, radikal unsurları içerse dahi, halkın kendi tercihine dayalı yönetimlerin başa gelmesinin önünü açan ABD imajının, kendisine duyulan nefretin azaltılmasına katkıda bulunabileceği idi.

Nitekim, Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte ABD'nin en temel ve ayırt edici tutumu, en azından söylem düzeyinde, toplumsal hareketi bir bütün olarak görmesi, yerleşik düzene ve otoriteye başkaldıran aktörler arasında göze batacak şekilde bir tercih ortaya koyan görüntü vermemesi olmaktadır. Mısır'da daha bir kaç yıl öncesine kadar "Müslüman Kardeşler" gurubunun adını dahi duymak istemeyen ve "terörist" olarak tanımlayan ABD'de bu kategorik tutumunda resmen geri adım atmamış olsa dahi, bu geniş kitlenin Mısır'ın bir gerçeği olduğunu kabul ederek Mübarek sonrası dönemde yaşanan sürecin dışında kalmasını ve bu yolla daha da radikalleşmesini ve tabi ABD'ye karşı olan tutumunun daha da sertleşmesini arzu etmemektedir.

Benzer bir durum Libya'da da gözlemlenmektedir. Kırk yılı aşkın bir süre ülkeyi yönetmiş olan Albay Kaddafi'ye karşı mücadele veren gurupları destekleyen ABD yönetimi, Kaddafi sonrasında ülkeyi yönetme yarışına giren guruplar arasında tercih belirten bir görüntü vermemeye özen göstermektedir. Önceki dönemlerde olsa, devlet başkanından orta kademe bürokratına kadar hemen her seviyede yöneticinin kim olması ya da olmaması konusunda müdahalelerde bulunmaya hazır ve bunun için yetiştirilmiş ajanları ve tahsis edilmiş mali ve diğer kaynakları olan ABD yerine, halk hareketlerinin koşulsuz ve coşkulu destekçisi ABD imajı giderek zemin kazanmaktadır.

Bütün bu yapılanları, bir anlamda, "Monroe Doktrini" ile Avrupalı kolonyal güçlerin boyunduruğundan kurtulmalarına yardımcı olduğu bazı Latin Amerika toplumlarının aradan yaklaşık iki yüzyıl geçtikten sonra dahi ABD'ye karşı duyduğu minnet duygusuna benzer bir ortam yaratma çabası olarak değerlendirmek çok da yanlış olmasa gerek (Armaoğlu 2007).¹⁴

ARAP BAHARI'NIN BÖLGESEL VE KÜRESEL ETKİLERİ

Bu arka plana bakarak bundan sonra da zamana ve halkının iradesine karşı gelme niyetinde olan yöneticilerin konumlarını korumalarının zor olduğunu söylemek mümkün. Başta Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad olmak üzere halkları üzerinde baskıcı yönetim sergileyenlerin önünde fazla bir seçenek kalmamış gibi görünüyor. Bu seçeneklerden bir tanesi, eğer biraz şanslılarsa, halklarının sesine kulak verip kapsamlı reformlar yapmak yoluna giderek siyasete ve yönetime tüm halkın katılımına olanak vermek suretiyle canlarını, mallarını ve meşruiyetlerini korumak olabilir. Ancak, bu şekilde davransalar dahi, geçmişte yaptıklarının hesabını vermeleri gerekeceği için,

geniş halk kitlelerinin yönetimde etkili olacakları dönem geldiğinde eski liderlerin ülkelerinde kalabileceklerini beklemek çok zayıf bir ihtimal. Bir diğer seçenek ise, Tunus Devlet Başkanı'nın yaptığı gibi şartlar daha kötüye gitmeden yönetimden çekilip süreci doğal akışına bırakmak olabilir.

Kuzey Afrika'dan Orta Asya'nın içlerine kadar İslam ortak paydasında olan çok sayıda ülke yönetimleri ve halkları hakkında bu derece kategorik genellemeler yapmak sosyolojik ve metodolojik açıdan çok isabetli olmamakla beraber, yaşanan sürecin nereden kaynaklandığı ve ne yöne doğru gitmekte olduğu hakkında ipuçları verebilecek somut bazı gözlemleri içerdiğini de belirtmek gerekmektedir.

Arap Baharı olarak tanımlanan gelişmelerin başlamasından kısa süre öncesine kadar konularını sarsılmaz kabul eden, adeta ebediyete kadar yönettikleri toplumların "lideri" olarak kalacağını düşünenlerin, ülkelerinde "artık çok partili seçimlere hazır" bir ortam oluştuğunu açıkça ifade etmeye başlamaları, ya da o güne kadar toplumun bazı kesimlerini yok sayan anlayışa sahip olanların, "bireysel ve kültürel özgürlüklerin yaşanması gerektiği" vurgusunu yapmaya başlamaları, bu sürecin öncelikle ve özellikle bölgesel etkilerinin kısa sürede daha geniş bir coğrafyada hissedileceğine işaret etmektedir.¹⁵

Sosyal iletişim ağlarının nicelik ve nitelik bakımından hızla arttığı, etkisini çok hızlı gösterdiği günümüzde, "büyük Ortadoğu" coğrafyasında yaşanmakta olanların zamanla bölge sınırları dışına taşacağını ve küresel bir boyut kazanacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Nasıl ki, orta ve doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan "renkli devrimlerin" Arap Baharı için ilham kaynağı olduğu düşünülüyorsa, Ortadoğu'da yaşananların, gelişmiş Batılı ülkelerin vatandaşı olmalarına karşın geri kalmış ülke vatandaşı standartlarında yaşayanlar için de harekete geçmek ve sokaklara dökülmek için tetikleyici bir etki yaptığı söylenebilir. Örneğin "Wall Street'i İşgal Et" sloganının önce ABD şehirlerinde, ardından Avrupa ülkelerinde çok sayıda destekçi bulmasının ve kitlesel eylemlere dönüşmesinin bir açıklaması da, Arap Baharı hareketinde hızlı ve etkin sonuç alınmış olması olabilir. Arap Baharı'ndaki halk hareketlerinin gösteri etkisinin, Avrupa ve Amerika'daki mutsuz halk kesimlerini hareket geçirmesi mümkün olabilir. Ancak, Ortadoğu'da birçok bakımdan yeniden yapılanmanın lokomotifleri olarak karşımıza duran halk hareketinin yukarıda sözü edilen benzerleri, Batılı ülkelerde sistemi ve yapıyı tehdit eder boyuta ulaşmamış ve ulaşabileceği de düşünülmemektedir. O sebeple, bölgeye uzak olan ülkelerin Arap Baharı'nı izlemekten öte, dış politikalarında olası göç hareketleri haricinde öncelikli önlem alınması gereken bir konu olarak görmelerini pek beklememek gerekir.

ARAP BAHARI'NA TÜRKİYE'NİN BAKIŞI

Bir bölge ülkesi olarak Türkiye açısından konunun, izlemenin de ötesinde, müdahil olduğu bir dış politika alanına dönüştüğünü görmek gerekir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu sıklıkla, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise zaman zaman, Mısır'da yaşanan gelişmelerin ilk günlerinden itibaren süreçle ilgili kapsamlı açıklamalar yapmışlar ve kullandıkları ifadelerde muhatapları olan Mısır, Libya ve Suriyeli devlet adamlarının ne gibi adımlar atmaları gerektiği konusunda kesin ve net ifadeler kullanmışlardır. Özellikle Arap hakları arasında geniş yankı uyandıran ve takdirle karşılan bu gibi ifadeler sonrasında bireysel seviyede Türk devlet adamları ve genel olarak Türkiye Cumhuriyeti devleti ile ilgili sempati düzeyi çok yüksek seviyelere ulaşmış ve birçok şekilde bu olumlu yaklaşımın tezahürleri görülmüştür.

Türkiye cephesinden, siyaseten en üst seviyelerden yapılan ve halk hareketlerine güçlü destek veren açıklamaların salt bireysel tercihler ve o dönemde olayların etkisinde yapılmış duygusal açıklamalar olduğunu düşünmek çok doğru olmayacaktır. Türkiye'nin yaklaşımının ardında belli bir hedefe yönelik hesaplanmış bir devlet politikası olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır.

Soğuk Savaş döneminde yaşanan ideolojik kamplaşmanın biteceğinin ufukta görüldüğü 1980'li yılların sonlarında kaleme alınmış ancak 1990'lı yılların başlarında yayınlanmış bazı yazılarda, artık “medeniyetler çatışması” döneminin başladığına ve takip eden yıllarda din ve kültür farklılıklarının devletler arasında olduğu kadar, belki ondan daha fazla bir şekilde, toplumlar içinde ciddi çatışma potansiyeli taşıdığına işaret edilmekteydi.¹⁶ Bu toplum içi kültür farklılıklarının ciddi çatışma potansiyeli taşıdığını gören Batılı devletler, özellikle 11 Eylül saldırılarının yaşanmasından sonra, din ile devlet işlerinin katı seküler/laik uygulamalar çerçevesinde değil de, toplumda düzenin sağlanmasını zora sokmayacak şekilde bireysel kültürel özgürlüklerin ve yerel özelliklerin yaşanması ve aynı zamanda modern dünyanın yönetim biçimlerinin de benimsenmesi yoluyla düzenlenmesi gerektiği sonucuna vardılar. Bunun için söz konusu toplumların çok uzun soluklu bir süreç kapsamında “dönüştürülmesi” amacıyla, Batılı ülkeler bölgeye içeriden ve dışarıdan belli girişimlerde bulunurken, bu toplulukların kendilerine model alabilecekleri somut örnekleri de aramaya ve ortaya çıkarmaya önem verdiler. Bu noktada, yaklaşık son on yılda yaşanan gelişmeler sonucu Türkiye’de oluşan siyasi ve toplumsal ortam, “büyük Ortadoğu” coğrafyasında olması istenen modele çok uygun bir görünüm verdiği Batı’da ve özellikle ABD’de düşünülmeğe başlandı.¹⁷

Batı tipi demokratik rejimi benimsemiş ve halkının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin yalnız bu yönüyle değil, halk hareketlerinin sokaklara taşıdığı ülkelerle olan tarihsel bağları sebebiyle de diktatörlükleri bir bir devirmeye başlayan halkların gözünde dini ve kültürel özgürlükler ve demokratik yönetim biçimi ile özenilen bir ülke konumuna geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum, Batılı ülkelerin, Türkiye'nin sürecin gelişimine ve şekillenmesine daha fazla aktif rol alarak katkı yapmasının desteklenmesi politikasını benimsemelerine yol açtı.

Tunus'taki gelişmeler sırasında, dünyanın büyük bir kesimiyle birlikte, neler olduğunu anlamaya çalışan Türkiye'nin, Tunus'un hemen ardından gelen Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mubarek'e karşı başlatılan başkent Kahire'nin Tahrir Meydanı'ndaki direniş hareketini doğru okuduğunu ve tepkisini de birçok ülkeye nazaran doğru zamanda ortaya koyduğunu söylemek mümkün. Başbakan Erdoğan'ın TBMM'de partisinin grup toplantısında kürsüden yaptığı konuşmada Mübarek'e çekilmesi yönünde açık ve net ifadelerle mesaj yollaması Türkiye-Mısır ilişkilerinde önemli bir eşik oldu. Halk hareketinin Libya'ya sıçraması sonrasında belli bir aşamaya kadar dışarıdan müdahaleye karşı bir tutum sergileyen Türkiye, NATO operasyonları öncesinde ve sırasında Muammer Kaddafi'ye gelişmekte olan süreci iyi okuması ve çekilmesi gerektiği yolunda mesajlar göndermekte fazla gecikmedi. Son olarak, Suriye'deki çatışmalar sebebiyle Beşar Esad'a önce reformlar yapması gerektiği yolunda tavsiyelerde bulunan, ancak bu çağrılara kulak vermemesi sonrasında da, çekilmesi gerektiği konusunda açık mesajlar veren Türkiye'nin en üst düzey devlet adamlarının, Cumhuriyet dönemi dış politikasının temel prensiplerinden bir tanesi olan "başka ülkelerin iç işlerine karışmama" prensibine ters düşen bir tutum sergilemekte oldukları düşünülebilir.

20. Yüzyıl'ın önemli bir kesiminde hâkim olan bu anlayış, öncelikle 1920'lerden itibaren Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile dış politikada başka ülkelerin sınırlarına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermek yoluyla uluslararası barışın ve istikrarın korunacağı anlayışının benimsenmesi ile zemin kazanmış, esas olarak da Birleşmiş Milletler'in Şartnamesi ile ülkelerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmasının, iki istisnai durum haricinde, yasa dışı olduğunun kabul edilmesiyle birlikte daha güçlü bir norm oluşturmuştur.¹⁸ Soğuk Savaş döneminin ülkelerin manevra alanını daraltıcı koşullarının sona ermesiyle, bazı ülkelerin uzun yıllar alttan alta biriken sorunlarını hukuk kurallarını bir kenara bırakarak çözmeye çalışması, bu ülkelere karşı dış müdahalenin kabul görüldüğü sürecin önünün açılmasına sebep olmuştur. Nitekim eski Yugoslavya'nın dağılması ile sonuçlanan Sırp saldırganlığına karşı, gecikerek de olsa yapılan müdahale bir örnek teşkil etti. Bununla birlikte, benzer saldırganlıkların görüldüğü, örneğin Ruanda'ya dışarıdan müdahalede bulunulmaması sebebiyle yüzbinlerce insanın katliama maruz kaldığı da unutulmamalı.

Uluslararası ilişkilerin doğasında olan “ulusal çıkar” kavramı etrafında şekillenen dış politika önceliklerini belirlerken ülkelerin dönemsel olarak hâkim kavramlar üzerinden tercihlerini ortaya koymaları anlaşılabilir bir durumdur. Bu çerçevede konu değerlendirildiğinde, Türkiye’nin 21. Yüzyıl’da daha fazla kabul gören “insani müdahale” prensibine dayalı olarak dış politika söyleminde “insanlık dışı davranış” sergileyen ve bu davranışlarıyla aynı zamanda Türkiye’nin çıkarlarına da darbe vuran ülkelerin devlet adamlarına karşı sert tavır geliştirmesi de anlaşılır bir durum olmaktadır. Bu nokta tartışılacak husus, söz konusu tavrın açıktan açığa geniş kitleler önünde yüksek sesle mi yapılması, yoksa sessiz diplomasi yoluyla mı sonuç alınmaya çalışılması gerektiği olabilir. Bunun siyasi bir tercih olduğu ve dış politikada ortaya konulan tavırların iç politika üzerindeki etkilerinin göz önünde bulundurularak bu siyasi kararın alınmış olabileceği de unutulmamalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye ile ortak kültürel değerlere sahip olsalar da, Arap Baharı’nın yaşandığı ülkelerin aynı zamanda Türkiye’deki siyasal ve toplumsal özelliklerden çok farklı koşullara sahip olduğu, farklı uluslararası bağlantıları ve uzun vadeli çıkar hesapları bulunduğu ve ülkemizde bütün bu unsurları hesaba katarak derinlemesine ve kapsamlı analiz yapabilecek nitelikte bölge uzmanının yeterli sayıda bulunmadığı gerçeğini göz önünde tutarak, Türkiye’nin olaylara müdahale boyutunu ve üstlenmek istediği rolü soğukkanlılıkla belirlemesinde yarar olduğu düşünülmektedir.

Mısır ve Libya’da sürecin büyük oranda Türkiye’nin beklentileri doğrultusunda gelişmesi sebebiyle dış politika alanında öncelikli bir konu olmaktan çıktığını söylemek mümkün. Buna karşın, Suriye’de Aralık 2011 itibarıyla Beşar Esad’ın gerek Türkiye’nin, gerek içinde uzun yıllar çok etkin rol oynadığı Arap Birliği’nin uyarılarına olumlu yaklaşma niyetinin ufukta olmadığı gözlemlenmekte. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Suriye’ye yönelik olarak Türkiye’nin uygulamaya koyduğu yaptırımları açıklaması sonrasında iki ülke arasındaki siyasi krizin Esad Rejimi’nin sona ermesine kadar devam edeceğini öngörmek yanlış olmayacaktır.¹⁹ Suriye’de ne zaman böyle bir gelişme olacağını öngörmek ise kolay değildir.

Beşar Esad’a babası Hafız Esad tarafından “miras” bırakılan Baas Rejimi, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile yakın stratejik ilişki geliştirmişti. Günümüzde de Sovyetlerin mirasını devam ettiren Rusya Federasyonu Suriye’de Beşar Esad’a yönelik kapsamlı yaptırımlara ve askeri bir operasyona kesinlikle karşı olduğunu en üst seviyede birçok kez ortaya koymuştur.²⁰ Suriye içindeki dengelerde çok etkin rol oynadığı bilinen Ordu ve İstihbarat kurumları, Esad’ın konumunu koruması ile kendi konum-

larını koruyabileceklerini çok iyi bildikleri için, toplumsal hareketin gerekirse en kanlı şekilde bastırılması konusunda sahip oldukları imkân ve kabiliyetleri kullanmaktan çekinmemektedirler.

Devletler arasındaki ilişkilere yönelik tarihsel değerlendirmelerde hesaba dahi katılmayacak kadar kısa süre zarfında Türkiye-Suriye ilişkilerinin, “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Anlaşması” imzalamak, ortak sınırı mayından temizlenmesi kararı almak ve karşılıklı olarak vizeyi kaldırmak noktasından, ciddi yaptırımlar uygulama noktasına gelmesinin üzerinde düşünülmesi gereken boyutları bulunmaktadır. Türkiye'nin uygulamaya koyduğu yaptırımların Suriye halkına direkt ya da dolaylı yoldan olumsuz etkisi olmaması için, Suriye'yi yöneten “elit” kesimin mali ve ticari çıkarlarına darbe vurmak, ayrıcalıklı konumlarını sarsmak, sahip oldukları siyasi, ekonomik ve askeri gücü idame ettirme yeteneklerini zayıflatmak ve buldukları konumu terk etmek amacıyla yönelik yaptırımlar olduğunu anlamak zor değildir. Bununla beraber, özellikle Rusya'nın ve Çin'in Esad rejimine karşı zorlayıcı politikalar uygulanmasına karşı oldukları gerçeği dikkate alındığında, olağanüstü gelişmeler olmadığı takdirde, salt Türkiye'nin yaptırımlarıyla ve Arap Ligi'nin Suriye ile ilişkilerini askıya alarak yaptırım uygulamasıyla Suriye'deki rejimin değişmesi ya da kendisinden beklenen doğru adımları atması mümkün görülmemektedir.

Türkiye'nin, yakın zaman öncesinde en üst düzeyde kabul gösterdiği Beşar Esad'ın, Başbakan Erdoğan'ın ifadesiyle Türkiye'ye “verdiği sözleri tutmaması” karşısında hiç bir reaksiyon göstermemesi beklenemezdi. Suriye'de yaşanan insanlık dramı karşısında Türk devlet adamlarının ortaya koydukları yaklaşım genel kabul görmektedir. Bununla beraber, ilişkilerde bugün varılmış olan seviyeden edinilecek tecrübeler olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Türkiye'nin, Soğuk Savaş yılları boyunca Suriye ile ayrı kamplarda olmasının ve Şam'ın alışlagelmiş “sınıraşan sular” ve “Hatay” konularında Türkiye'ye karşı uzlaşmaz tutumuna ek olarak 1970'li yıllardan itibaren önce Ermeni terör örgütü ASALA'ya ve 1980'li yıllardan itibaren başta PKK olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti devletine karşı ayrılıkçı terör faaliyeti yürüten PKK'ya destek vermesinin gerdiği ilişkilerin 1998 yılında çatışmanın eşiğine gelmesinin ardından, “komşularla sıfır sorun” politikası çerçevesinde ikili ilişkileri yüksek seviyeli işbirliği düzeyine çıkartmak istemesi, genel anlamda Türk dış politikasının temel prensipleri ile bir uyum içinde olduğu söylenebilir. Bu ulaşılmaması arzulanan doğru bir hedeftir. Ancak, ikili ilişkilerde tarafların ortak hedeflere varması için gerekli şartlardan bir tanesi, her ikisinin de niyetlerinde samimi olmaları ve davranışlarında tutarlı olmalarıdır. Bu konuda yapılabilecek eksik ya da aceleci değerlendirmelerin sonuca olumsuz yansımaları ve sürecin devamının gelmesi doğal bir sonuç olmaktadır.

Türkiye ile Suriye arasında yakın zaman öncesine kadar olan hızlı ve kapsamlı yakınlaşma sürecini yakından takip eden ülkelerin başında şüphesiz İran gelmekteydi. İran'ın uluslararası ilişkilerinde stratejik düzeyde işbirliği içinde olduğu belki de yegâne ülke olan Suriye ile oluşturduğu eksenin, Türkiye'nin Suriye'yi kendisine ve dolaylı olarak Batı dünyasına yakınlaştırması sebebiyle zarar görmesi olasılığını hesaba katarak karşı politikalar geliştirebileceğini öngörmek, Türkiye açısından, İran ile de çok yakın ilişkiler geliştirildiği dönemde pek de zorluk teşkil etmeyecek bir konu olmalıydı. Bununla beraber, Suriye'nin toplumsal yapısında ve devlet yapısında uzun yıllardır var olan birbirine bazı zıt unsurların kısmen içeriden kısmen dışarıdan yapılan etkilerle çatışma noktasında varması olasılığı hakkında öngörülerde bulunmak da, Türkiye gibi hemen yanı başındaki bir ülke için çok zor olmamalıydı.

Ülkeler arasındaki ilişkileri belirleyen unsurların başında gelen tarih ve coğrafyayı göz ardı etmeden, ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik özelliklerini dikkate alarak dönemselsel gelişmelerin ve kişisel yaklaşımların dış politika alanında uzun vadeli öngörülerde tayin edici rolünün en aza indirilmeye gayret edilmesinde yarar vardır. Bunun olabilmesi için ilişkide olunan ülkelerin çok yönlü özelliklerini derinlemesine ve kapsamlı olarak araştırarak, somut ve sabit bilgiler derleyerek onların üzerinden uzun vadeli perspektifler ortaya koyabilecek uzmanları bünyesinde barındıracak araştırma merkezlerinin ilgili devlet bürokrasisi ile temas halinde ve işbirliği içinde siyasi alanda karar-vericilere nitelikli bilgi sağlaması ideal durumdur. Bu mekanizmanın sağlıklı işlediği ülkelerde dış politikada esas amaç olan riskleri öngörmek ve kaçınmak, fırsatlardan istifade ederek ülke çıkarlarının sınırlar ötesinde korunmasına daha fazla katkıda bulunabilir.

KAYNAKLAR

- Akşam (2011), "Rusya, Suriye'ye Silah Ambargosuna Karşı," Akşam, 29 Kasım 2011.
- Altunışık, Meliha Benli (2005), "The Turkish Model and Democratization in the Middle East," *Arab Studies Quarterly*, Winter-Spring.
- Armaoğlu, Fahir (2007), *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, Cilt 1-2, Alkim Yayınevi, İstanbul, 16. Baskı.
- Birleşmiş Milletler Şartnamesi (1945), II. Bölüm Madde 4 ve VI. Bölüm Madde 51.
- Huntington, Samuel (1992), "The Clash of Civilizations?," *Foreign Affairs*, Cilt 72, s.22.
- Pope, Hugh (2011), "The 'Turkish Model' and the Middle East," *International Crisis Group*, 13 Mayıs 2011.
- Turgut, Pelin, "A Model of Middle East Democracy, Turkey Calls for Change in Egypt," *Time World*, 2 Şubat 2011.

Zaman (2011), "Suriye'ye Beklenen Yaptırımlar, Sürpriz Yok," *Zaman*, 1 Aralık 2011.

Zaman, "Kazakistan, Çok Partili Sisteme Geçiyor," *Zaman*, 15 Kasım 2011.

NOTLAR

¹Yazarın katıldığı uluslararası toplantı. İngiltere, Ekim 2010.

² 2000'li yıllarda yazarın katıldığı uluslararası toplantılar, Washington, Londra, Paris